

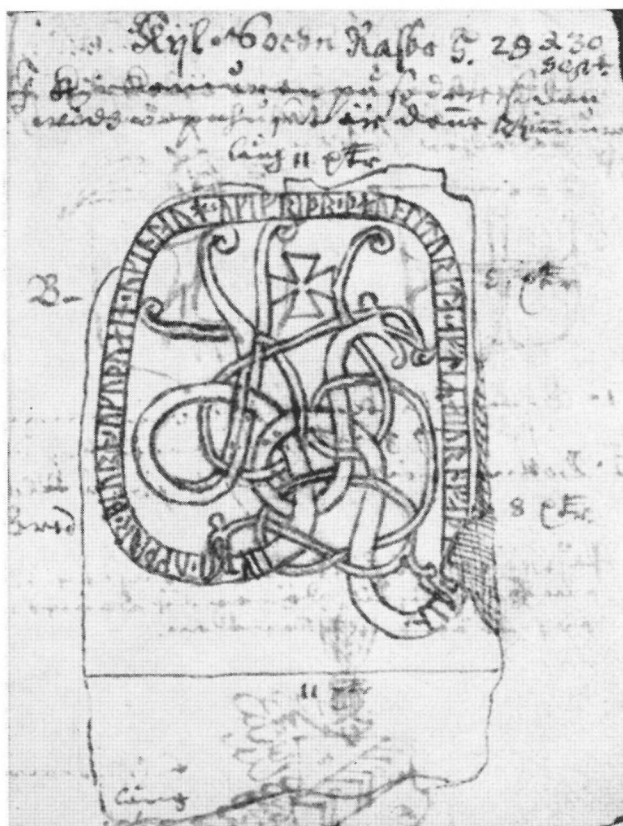

Fig. 174. U 1012. Rasbokils kyrka.
Efter teckning av Rhezelius (Fc 6).

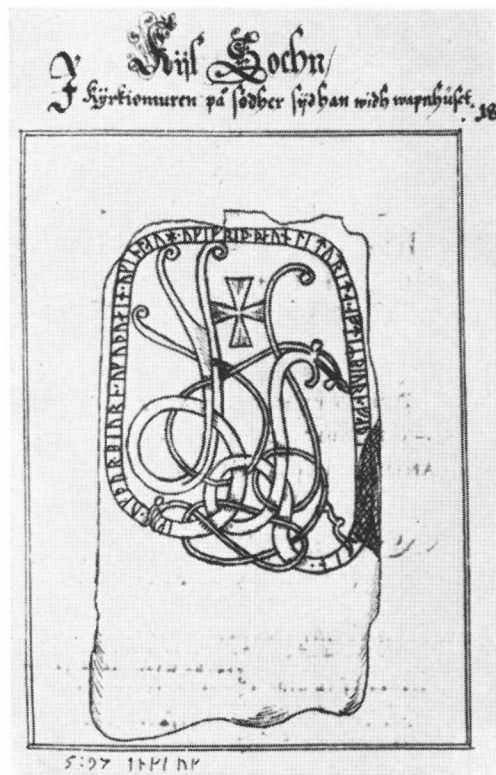

Fig. 175. U 1012. Rasbokils kyrka.
Efter teckning av Rhezelius (R 550).

Platsen där den ligger är öster om Österstad by där Kräbyån skär en liten låg grusås, som sträcker sig från Årsta uppåt Ströja. Pettersson berättade nu, att när han på 1890-talet gick i Ströja skola verkade där en lärare Johansson, som en dag tog skolbarnen med sig till nämnda sten, läraren hade då någon dag i förväg kritat i runorna och uttydde runskriften för dem, den stod uppe på den låga åsen. I de beskrivningar över runstenar i Rasbo, Liljegren m. fl. finnes intet antytt om denna sten, eller någon på Östersta ägor. Det kanske kan bero på att nämnda ås på den tiden låg rätt så osynlig för forskare. Källsjön svallade, då outdikad, på östra sidan om åsen, och de ängar, som nu ligger på den västra sidan, var troligtvis på den tiden kärr och moras, kanske sjö, dessa ängar är tydligen uppodlade i sen tid, vilket synes på det avloppsdike som är grävt genom åsen och är avledare för nämnda ängars vatten. Ett stenkast längre in på åsen, räknat från där runstenen stått, ligger en båtformad stensättning, med ett gravröse i ena ändan, den västra... Med anledning härav anhöll Riksantikvarien, att herr Pettersson, innan några åtgärder från ämbetets sida vidtoges, skulle söka skaffa visshet om att det ifrågavarande stenblocket verkligen vore en runsten. Herr Pettersson svarade då (4 aug. 1931, ATA), att han »varit till Östersta åsen och undersökt det som runsten förmodade stenblock, som ligger nedrasat i en grusgrup. Stenen ligger på en fin flatsida, men några runor finnes ej, men en slinga c:a 15 cm lång... förekommer vid ena sidan. Den runsten, som äldre personer minnes ha stått på åsen, har nog rasat ned förr och blivit gömd av skrot.»

1012. Rasbokils kyrka.

Pl. 50.

Litteratur: B 535, L 299, D 1: 259. J. Bureus, Fa 6 s. 184 n:r 97 (Rhezelius), Fa 5 n:r 291, Fa 1 s. 67; J. Rhezelius, Fc 6 (Monumenta Uplandica), s. 45 (utg. i UFT h. 30, 1915), R 550 (UUB) n:r 18; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 143; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 104, 371; G. Floderus, Beskrif-

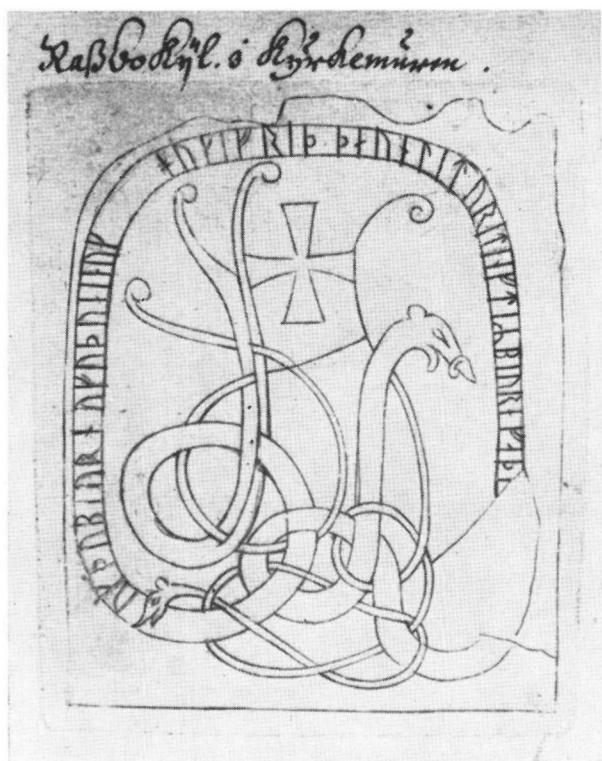

Fig. 176. U 1012. Rasbokils kyrka.
Efter kopparstick av Bureus.

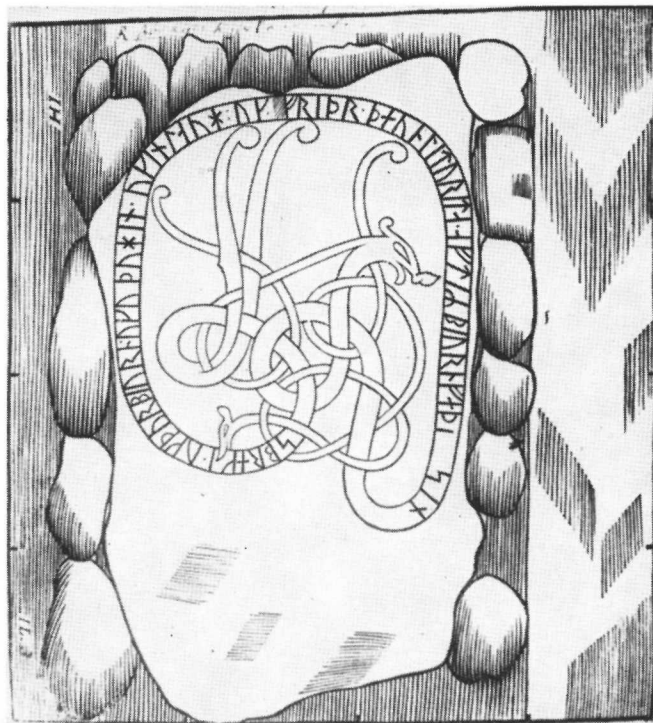

Fig. 177. U 1012. Rasbokils kyrka.
Efter B 535.

ning öfver Kihls sockens antiqviteter, 1813 (UUB); Kyrkoinventarium 1829 (ATA); R. Dybeck, Reseberättelse 1866 (ATA); UFT h. 2 (1872), s. 52; O. v. Friesen, Anteckningar (UUB); E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 41; B. Bergman, Uppländsk run- och bildstensristning (1948), s. 102.

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckningar (i F c 6 och R 550); Bureus, kopparstick (F f 6 n:r 118); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 535); Dybeck a. a.; v. Friesen foto (UUB).

Runstenen står rest på södra sidan av kyrkan, i vinkeln mellan vapenhuset och kyrkans västra del, omedelbart framför den plats, där den tidigare har suttit inmurad. Ristningen är vänd mot S.

Runstenen var känd redan för Bureus, ehuru endast genom meddelanden av Rhezelius. Dess plats anges vara »I Kyrkemuren på söder sijdan widh vapenhuset» (F c 6, F a 6, R 550); i R. 550 tillägges: »Ingen relation är om denne föliande Runesten at förmäla.» F a 5: »Kijl i Kyrkemuren.» Rhezelius har uppehållit sig i Rasbokil den 29 och 30 sept. 1635. — Ransakningarna: »Kiörkmuhren en Ruhnesteen inmuhtrat.» Peringskiöld: »I Kyrkiemuren wid sudwest hörnet» (B 535: »Rasbo Kils Kyrkomur»; L 299: »I kyrkomuren»). — O. Celsius: »Kijhl Soehn, i Kyrkie muren, på söder sidan vid Vapenhuset.» — G. Floderus (1813): »Den är i sydvästra hörnet, samt på twären laggd, är temligen behållen.» — Kyrkoinventarium 1829: »I Kyrkomuren är en väl bevarad Runsten.» — R. Dybeck har under sin resa 1866 granskat »den väl behållne [runstenen], hvilken ännu är inmurad i Rasbokils södra kyrkvägg. Han kunde nu icke uttagas.» D 1:259: »Vid kyrkan. En mäterligt tänkt och utförd ristning.» — Först år 1950 blev stenen framtagna och rest på sin nuvarande plats. Den var söndersprucken i tre delar, vilka hopfogades med stenkitt och järnkrampor, varjämte grunden ordnades på betryggande sätt.

Rödaktigt ljusgrå, grovkornig granit. Höjd över nuvarande markytan 2,03 m., största bredd upptill 1,45 m. Ytan är mörk, och ristningen framträder tydligt och skarpt mot denna bakgrund.

Den är djupt och jämnt huggen med rund botten i linjerna, i Åsmund Kåresons välkända teknik. På h. sidan nedtill är ett stycke av stenen avslaget, varvid ett par runor ha gått förlorade.

Inskrift:

sbraki · uk þur · biurn · uk upuhin · ukinlauh · uk afriþr · þaun litu rita · aftir biurn faþu - þin

Spraki ok Þorbiorn ok Opv[a]ginn ok Ginnlaug ok Afriðr(?) þaun letu retta æftir Biorn, faðu[r] sinn.

»Sprake och Torbjörn och Otvagen och Ginnlög och Åfrid(?) de läto uppresa [stenen] till minne av Björn, sin fader.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början och slut; icke heller efter 8, 18, 34 k. Alla runorna i 1—6 **sbraki** äro fullt tydliga och säkra. Efter 11 r ett tydligt sk. 19—24 **upuhin** är fullt tydligt. Ett **a** är uteglömt efter 21 u. Även det följande namnet är tydligt. Vid 35 **a** har stenyttan blivit skadad, och ristningen är grund. Osäkra spår av bst till **a** äro kännbara. 50 i är icke stunget. Av 66 u finns endast nedersta delen, men runan har säkert varit u.

Rhezeliu, F a 6: 1—6 - - ki; sk efter 11 u; 22 a, 35 i, 63—70 **faþ - - þin**; F a 6 supplerar: 63—70 **faþur · sin**; R 550: 1—6 lk; 40 r saknas; 63—70 **faþ - - þin**. F a 5: 1—6 **inki**, 63—70 **faþur · sin**. — Hadorph o. Leitz (B 535): 1—6 **sbraki**, 19—24 **upuhin**. 35 saknas; 63—70 **faþ - - sin**. Teckningen är felaktig så till vida, att icke någon skada är antydd på h. sidan. Likaså har korset förbi-setts på träsnittet i *Bautil*; det finns både hos Rhezeliu och Dybeck. — Celsius har ingen egen läsning. — Dybeck: 1—6 **sbraki**, 19—24 **upuhin**, 35 oklar, 63—70 **faþ - - in**. — v. Friesen (1915): intet sk efter 11 r; 35 i; »en flagring längs i:s hufvudstaf nedtill, som kommer i att likna u, men säker flagring och sålunda säkert i. uki[ki]friþr haplografi.»

Ett mansnamn *Spraki* (eller *Sprakki*) är känt från ännu en uppländsk runinskrift: U 600. Säkerligen är det ursprungligen ett tillnamn. Det bör kanske närmast sammanställas med fvn. *sprakaleggr* (*Þorgils s.*, en dansk storman på 900-t.). Jfr fvn. *spraki* m. 'prat, rykte', *spraka* (að) 'spraka, knastra', da. dial. även 'skrävla, skryta', ett ljudhärmande ord; hit höra också no. dial. *sprake* m. 'enbuske', sv. *sprakved*, *sprakfåle*. — 19—24 **upuhin** avser utan tvivel ett mansnamn *Opvagin*; ett **a** har av ristaren blivit överhoppat, sannolikt på grund av likheten med det följande **h**. Också *Opvagin* är ett sällsynt namn; det förekommer även i L 143 Svista, Bälunge sn, L 176 Örke, Skuttunge sn, möjligen också i U 971. Det är också belagt i en dansk runinskrift, DR 147. Namnet är även belagt i en medeltida svensk urkund och i ett par ortnamn (Lundgren o. Brate). Från Island är *úpvegin* känt såsom tillnamn ('otvättad, smutsig'). — Om kvinnonamnet *Afriðr* se U 1011. Läsningen är tyvärr ej fullt säker; den första runan är otydlig. v. Friesen har, som nämnt, tänkt sig, att *ifriþr* kan vara en felristning (haplografi) för *i[ki]friþr Ingifriðr*. — Också det andra kvinnonamnet, *Ginnlaug*, möter på en annan runsten i trakten, U 1008 vid Västerberga, liksom Örby-stenen hemmahörande i de delar av Rasbo sn, som ligga Rasbokil närmast. Då Ginnlög ingalunda tillhör de vanliga kvinnonamnen, förefaller det icke omöjligt, att det här är fråga om samma kvinna. Det kan alltså sägas finnas en viss sannolikhet för att båda de kvinnor, som äro nämnda i U 1012, återkomma i andra runinskrifter i trakten.

Tre söner och två döttrar ha låtit resa stenen till minne av sin fader Björn. Ristaren är utan tvivel Åsmund Kåreson. Härom vittnar såväl ornamentik som inskrift, runornas form och huggningstekniken. Ristningen är mycket omsorgsfullt utförd. Den vanliga bönen för den döde: »Gud hjälpe hans ande och Guds moder» finns här icke; endast ett enkelt kors pryder den vackra ristningsytan.

Årby, Rasbokils sn.

Organisten J. M. Johansson, Frötuna, har till Riksantikvarieämbetet anmält (1949, 1951), att enligt uppgifter, som han erhållit av en släkting, herr Karl Lindgren (f. 1885 i Rasbo), skulle en runsten ha funnits vid Årby, i en stenmur som sammanband slottet med en flygelbyggnad. Stenen var $1\frac{1}{2}$ —2 m. hög och $\frac{1}{2}$ m. bred. Den låg i muren så att skriften syntes. »Runorna voro ristade runt stenen strax innanför dess kant. Hur stenen och ristningen för övrigt såg ut, kunde han ej säkert erinra sig.» Stenmuren togs bort och användes till fyllning för den nya ladugård, som byggdes år 1900. »Runstenen fördes även till den nya ladugårdsplatsen och slogs sönder för att passas in i grunden, där styckena alltså torde kunna återfinnas, om under det troligen cementerade golvet eller på annat ställe, kunde han ej säga.»

Norunda härad.

Socknar: Ärentuna, Lena, Tensta, Björklinge och Viksta. Till Norunda hundare räknades under medeltiden även Dannemora och Film, och häradet sträckte sig då med en arm långt mot NÖ, jämsides med Olands hundare, upp mot Tiundalands rod.

Norunda härad, beläget mellan Bälunge hd i V och Rasbo hd i Ö, utgör den nordligaste delen av den gamla slättbygden i Mellan-Uppland. Häradets huvudbygd ligger i S; den begränsas mot Ö av Fyrisån och mot V av Björklingeån. Ovanför Björklinge kyrka bildar Uppsalaåsen i stort sett gräns för den odlade bygden upp mot Läby. Därifrån går häradets nordgräns i östlig riktning mot Dannemorasjön. Häradets huvudbygd har därför formen av en ungefär liksidig triangel med spetsen vänd nedåt, i klykan mellan de båda åarna, och med största bredden längst i N. Utanför ligga, särskilt i Ö och V, stora skogsområden. De delar av Ärentuna och Lena socknar, som ligga Ö om Fyrisån, räknades i äldre tid till Rasbo hd. Och i NV, omkring och V om den stora åsen, ligger häradets vidsträckta allmänning, den alltjämt glest bebyggda »Heden».

Huvudvägarna följde, liksom i våra dagar, åarna och åsarna. Över Heden gick huvudleden från Uppsala i nordvästlig riktning mot Tierp och vidare mot Norrland. En annan väg följde Fyrisån i nordöstlig riktning upp mot Dannemora. En viktig inre led var den, som från trakten av Lena kyrka sökte sig fram till Tensta och därifrån norrut utmed Vendelsån till Viksta. Häradets tingsplats låg under medeltiden vid Odenslunda i Tensta sn.

Antalet här förtecknade runstenar från Norunda härad uppgår till 53; däri äro då inräknade två runstenar (U 1022 och 1033) på östra sidan av Fyrisån, sålunda ursprungligen tillhörande Rasbo härad. Bland dessa är en (U 1055) en bildsten utan runor, och en (U 1061) en ristning med runor och runliknande tecken utan språklig innebörd. I förhållande till häradets omfång är antalet runstenar ganska stort. Södra delen av Norunda härad bildar jämte Bälunge härad ett av Upplands runstensrikaste områden. Norr om Tensta och Björklinge kyrkor finnas icke många runstenar. På Viksta-heden två, vid den stora vägen norrut (U 1062 och 1063).

Av de 53 ristningarna äro 10 förkomna och endast kända genom äldre avbildningar och uppgifter: U 1023, 1025, 1029, 1030, 1037, 1038, 1049, 1055, 1058 och 1064. Av två bland dessa (U 1023 och 1029) finnes icke någon avbildning bevarad. Det återstår sålunda f. n. 43 ristningar, mer eller mindre fullständiga.

Av de 53 ristningarna äro några kända endast i mycket fragmentariskt skick, nämligen U 1013, 1028, 1029, 1049, 1054, 1059 och 1064. Av dessa äro, såsom nämnt, 3 förkomna: U 1029, 1049 och 1064. Därtill komma fragment av stenar, som i äldre tid ha varit kända i mera fullständigt skick: U 1017, 1032, 1042, 1044 och 1053. Om alla dessa fragment frånräknas, finns det sålunda inom Norunda härad 41 fullständigt eller åtminstone till större delen bevarade ristningar.

Två av ristningarna (U 1054 och 1060) äro utförda på flyttblock, som säkerligen icke ha blivit resta eller flyttade från den plats, där de nu befinna sig.

Större delen av runinskrifterna inom häradet voro kända redan av Joh. Bureus och finnas upptagna i hans samlingar, icke mindre än 33 stycken, d. v. s. nära $\frac{2}{3}$ av hela det kända materialet. Bureus har själv upptecknat hälften eller 17 inskrifter (därav har han ritat av 6); de övriga har han fått av sina medhjälpare Caspar Cohl och Joh. Rhezelius. Den senare har avbildat icke mindre än 13 runstenar från detta härad.

Genom *Ransakningarna* blevo ytterligare 6 runstenar kända: U 1022, 1033, 1038, 1058, 1059 och 1065. Och två kommo i dagen i samband med Hadorphs resa: U 1013 och 1055. Sammanlagt 41 ristningar i Norunda härad ha sålunda varit kända för 1600-talets fornforskning. Av dessa äro 39 avbildade i *Bautil* (på 38 träsnitt)¹; 2 saknas (U 1029 och 1049). 26 träsnitt äro signerade av Hadorph och ritaren Joh. Leitz, 1 av Hadorph ensam, 7 av Leitz ensam, 1 av Peringskiöld (U 1016), 3 äro osignerade och 1 är tecknat efter ett Bureus' kopparstick och signerat »Bur.» (U 1036). Dessutom finnes av U 1016 ytterligare ett träsnitt i Peringskiölds *Monumenta*, signerat av Hadorph och Leitz.

Under 1700-talet blevo två nya runstenar kända: U 1024 och 1025.

I Liljegrens *Runurkunder* (1833) upptagas 41 nummer från Norunda härad (L 175, 216—255). Utom de 39, som äro hämtade från *Bautil*, har tillkommit U 1024; U 1021 har blivit upptagen under 2 nummer.

Under 1800-talet ha 7 nya runstenar blivit kända inom häradet: U 1027, 1045, 1047, 1051, 1054, 1057 och 1064. De ha samtliga blivit offentliggjorda i Dybecks *Sveriges runurkunder*. Nya fynd under 1900-talet äro hittills endast 3: U 1048, 1060 och 1061.

1013. Ärentuna kyrka.

Pl. 52.

Litteratur: B 513, L 217. J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 49; J. Leitz och E. Brenner, *Grafstenar* (F 14 b, Kungl. Bibl.), s. 123; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 2, s. 20; UFT h. 1 (1871), s. 17; J. Eriksson, *Inventering av fornlämningar i Ärentuna socken* 1928 (ATA); *Handlingar i ATA* 1930.

Äldre avbildningar: Osig. teckning, trol. av J. Leitz (F 14 b, s. 123); osig. träsnitt i Peringskiölds *Monumenta* och B 513.

Fragment av en runsten, som nu står uppställt på en gräsplan, t. v. om ingången till kyrkan, V om kyrkporten.

Fragmentet finns upptaget i Peringskiölds *Monumenta*, men utan anteckning om platsen (B 513: »Vapnhus»; L 217: »Vapenhuset»). I en samling teckningar av J. Leitz och E. Brenner (F 14 b) finnes följande anteckning: »Denna Sten finnes på jorden widh Kiörckegårdzporten, Vtan före.» — O. Celsius har granskat inskriften den 19 maj 1726: »Ärentuna Kyrkia i Vaknhuset. Tvenne fragmenter af eodem lapide.» — Fragmentet omtalas icke i Kyrkoinventariet 1829, icke heller hos Dybeck; enligt UFT h. 1 (1871): »saknas numera». Det återfanns 1929, infördes i kyrkans inventarium och förvarades t. v. i vapenhuset.

Röd sandsten. Storlek 0,40 × 0,30 cm. Ristningen är grund. På stenens mitt finnas spår av ornamentik.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter äldre källor):

[ansua . . .] r - - - ti : stai[na : pisa : prea : . . . : in : hia - - ot : a . . .]

5 10 15 20 25 30 35

Ansvarr(?) r[æis]ti stæina þessa þrea . . .

»Ansvar reste dessa tre stenar . . .»

¹ B 471, 496—532. På ett träsnitt (B 499) finnas två ristningar sammanförda.